

A234

Picus canus

Gmel., 1788

Dzięcioł zielonosiwy

Rząd: dzięciolowe, rodzina: dzięciolowate

Status występowania w Polsce

Bardzo nieliczny gatunek lęgowy.

Opis gatunku

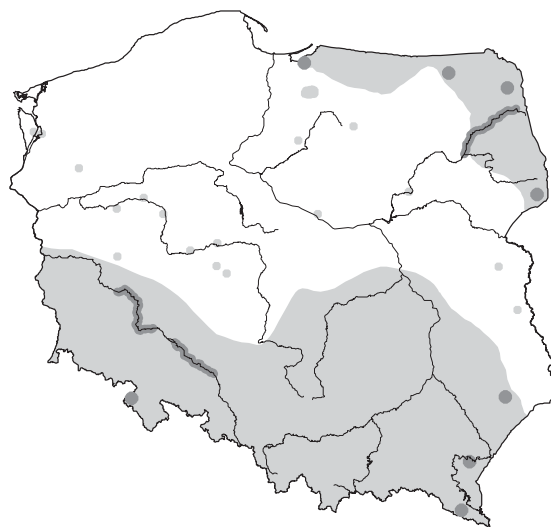
Dzięcioł średniej wielkości, nieco większy od kosa. Wymiary: długość ciała 25–30 cm, rozpiętość skrzydeł 38–40 cm, masa ciała 100–165 g. Nazwa gatunkowa jest adekwatna do ubarwienia tego dzięciola. Głowa, szyja i kark są szare z niebieskawym odcieniem, na głowie ma czarne paseczki: krótki między nasadą dzioba a okiem oraz długi, cienki paseczek od nasady dzioba schodzący na boki podbródka. U samca na czole występuje niewielka czerwona plama, której nie ma u samicy. Wierzch skrzydeł i plecy zielone, kuper żółtozielony. Na spodzie ciała szarozielona pierś i brzuch oraz brudnobiałe podogonie. Młode są podobne do dorosłych, ale mają upierzenie mniej kontrastowe, z brązowym odcieniem. Ptak generalnie skryty, na wiosnę jego wykrywanie jest łatwiejsze, gdyż często odzywa się melancholijnym, powtarzanym 6–9 razy gwizdem, którego wysokość opada w końcowej części frazy. Jesienią i zimą odzywa się rzadko, generalnie rano i wieczorem w pobliżu dziupli, w której nocuje. Bębnienie składa się z serii werbli trwającej 1–2 sek., bębni najczęściej samiec, samica rzadziej i bardzo cicho. Młode dzięcioly zielonosiwe, przebywające jeszcze w dziupli, można rozpoznać po charakterystycznym zębrzącym głosie, przypominającym bzyczenie szerszeni.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

W Polsce występuje podobny dzięcioł zielony *Picus viridis* (A235, nieopisany w tym poradniku), który we wszystkich szatach ma cały wierzch głowy czerwony (od nasady dzioba aż po potylicę) – u ptaka młodego czerwień ta jest lekko upstrzona drobnymi białawymi cętkami. Jednocześnie dzięcioł zielonosiwy jest nieco mniejszy od dzięciola zielonego, z proporcjonalnie krótszym i delikatniejszym dziobem oraz zwartą sylwetką w locie. Głos dzięciola zielonego jest bardziej donośny niż dzięciola zielonosiwego i nie opada w końcowej części frazy.

Biologia**Tryb życia**

Gatunek dzienny. Zazwyczaj widywany pojedynczo, w okresie lęgowym obserwowany w parach.

Lęgi

W okresie lęgowym dzięcioł zielonosiwy jest ptakiem terytorialnym i gniazduje pojedynczo, z reguły w znacznym oddaleniu od innych par. Rewir pary wynosi przeciętnie 1–2 km², choć znane są rewiry bardzo małe (0,1–0,2 km²). Jest monogamiczny; dojrzałość płciową uzyskuje w 2. roku życia. Intensywnie odzywające się ptaki tego gatunku notowano od marca do końca maja. Toki zaczynają się już na początku marca – w ciepłe i bezwietrzne dni ptaki często odzywają się, ale w odróżnieniu od większości pozostałych krajowych gatunków dzięciolów rzadko bębnią. Bębnienie jest najintensywniejsze w czasie formowania par i wyboru miejsca gniazdowego. Ponadto samce mogą wykonywać długie loty, poprzez które manifestują zajęcie terytorium. Okres lęgowy trwa od kwietnia do przełomu czerwca i lipca. Gnieździ się w dziupli, którą wykuwają oba ptaki z pary, najchętniej w martwym lub usychającym drzewie liściastym, np. topoli, buku, dębie, osłzy i lipie, rzadziej wierzbie i sośnie. Wykuwanie dziupli trwa 9–21 dni. Zdarza się, że przy deficycie miejsc lęgowych dzięciol ten gniazduje w dziuplach z poprzedniego roku. W większości przypadków dziupla jest umieszczona na wysokości 4–7 m,

bywają jednak dziuple wykuwane na wysokości 0,2 m, jak i 24 m nad ziemią. Otwór dziupli jest owalny, o wymiarach 60x55 mm. Samica znosi przeciętnie 7–9 białych jaj; występuje jeden lęg w roku. Wysiadywanie trwa 14–16 dni. Młode opuszczają dziuplę po 24–28 dniach. Podczas pobytu w dziupli młode są stosunkowo ciche i odzywają się wyłącznie w trakcie karmienia przez rodziców.

Na dużych powierzchniach w górach w Europie Środkowej gatunek osiąga zagęszczenie 10–25 p./100 km². W Puszczy Białowieskiej zagęszczenie wynosi ok. 5 p./100 km² powierzchni zalesionej, a na Wysoczyźnie Elbląskiej co najmniej 6 p./100 km² krajobrazu.

Wędrowniki

Gatunek osiadły, w górach dokonuje niewielkich przemieszczeń pionowych z regła dolnego do piętra pogórza, a na niżu – z lasów do zadrzewień parkowych i sadów przy osiedlach ludzkich. Przemieszczenia te są przede wszystkim związane z poszukiwaniem dostępnych źródeł pokarmu w okresie zimowym; nie przekraczają dystansu 150 km od terenów lęgowych.

Zimowanie

Zimuje w obrębie areatu lęgowego, sporadycznie notowany poza jego granicami. Część osobników spędza zimę w osiedlach ludzkich. W związku z ograniczeniem dostępności pokarmu w tym okresie obszar występowania pojedynczego ptaka może dochodzić do ok. 50 km².

Pokarm

Zjada owady, zwłaszcza różne gatunki mrówek z rodzaju *Lasius* i *Formica* (postaci dorosłe, poczwarki i jaja), korzystając czasami z miejsc żerowania dzięcioła czarnego, gdyż sam nie potrafi dotrzeć do mrowisk, gdy występuje pokrywa śnieżna. Odżywia się także pokarmem roślinnym, zjadając orzechy laskowe, owoce jarzębiny i bzu czarnego, a nawet sokiem sączącym się z drzew. Zimą czasami żeruje w osiedlach, penetrując ściany murowanych budynków oraz chętnie odwiedza karmniki. Najczęściej żeruje na ziemi, ale także na drzewach. Podczas żerowania na ziemi sonduje podłoże dziobem i rozgrzebuje miejsca występowania mrówek, wyciąga je za pomocą długiego, lepkiego języka. Poszukuje pokarmu na martwych lub zamierających drzewach oraz penetruje załamania kory. Młode przebywające w dziupli karmione są mrówkami w różnych postaciach, które ptaki dorosłe zwracają z żołądka (regurgitacja).

Występowanie

Siedlisko

Dzięcioł zielonosiwy gniazduje w dojrzałych lasach liściastych i mieszanych o niewielkim zwarciu, w których spotyka się choćby pojedyncze martwe lub zamierające drzewa. Preferuje skraje lasów, sąsiadujące z otwartymi przestrzeniami łąk, zrębów, powierzchni wiatrotłomowych i nieuży-

ków. Najczęściej występuje w buczynach, grądach i łęgach, a sporadycznie w borach. Poza lasami występuje także w większych zadrzewieniach śródpolnych, parkach (zwłaszcza na peryferiach miast), w szpalerach drzew na stawach.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 9110 Kwaśne buczyny (*Luzulo-Fagenion*)
- 9130 Żyzne buczyny (*Dentario glandulose-Fagenion*, *Galio odorati-Fagenion*)
- 9150 Ciepłolubne buczyny storczykowe (*Cephalanthero-Fagenion*)
- 9160 Grąd subatlantycki (*Stellario-Carpinetum*)
- 9170 Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (*Galio-Carpinetum*, *Tilio-Carpinetum*)
- 91E0 Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (*Salicetum albo-fragilis*, *Populetum albae*, *Alnion glutinoso-incanae*), olsy źródłiskowe
- 91F0 Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (*Ficario-Ulmetum*)

Rozmieszczenie geograficzne

W Europie areal dzięcioła zielonosiwego obejmuje większą część kontynentu, rozciągając się od Uralu po atlantyckie obszary Francji i Norwegii. Południowa granica zasięgu przebiega od rejonu Masywu Centralnego (południowa Francja), przez północno-wschodnie Włochy i dalej przez Bałkany wzdłuż wybrzeża Adriatyku do Grecji, a następnie wybrzeżem Morza Czarnego do ujścia Donu i dalej na wschód do przedgórz południowego Uralu. Poza Europą zamieszkuje znaczne obszary Azji – południową część Syberii, Hokkaido (Japonia), Półwysep Koreański, wschodnie i południowo-wschodnie Chiny, południowe podnóże Himalajów, Birmę i Indochiny. Izolowane populacje stwierdzono w Turcji, Malezji i Indonezji. Wyróżniono 11 podgatunków, w Europie gniazduje *P. c. canus*, pozostałe podgatunki występują w Azji.

Rozmieszczenie w Polsce

Zasadnicze lęgowiska dzięcioła zielonosiwego obejmują południową i północno-wschodnią część kraju. Niewykluczone, że we wschodniej części Polski luka pomiędzy tymi lęgowiskami jest pozorna, gdyż na terenach przygranicznych Ukrainy i Białorusi zasięg jest ciągły. Na południu występuje na Śląsku i w Małopolsce, sięgając w górach do piętra regła dolnego. Na Lubelszczyźnie i Kielecczyźnie i w południowej części Mazowsza jest nieliczny i rozproszony. Natomiast na północy kraju występuje od Podlasia, przez Suwalszczyznę i północną część regionu warmińsko-mazurskiego, docierając do Pojezierza Iławskiego i Wysoczyzny Elbląskiej na Pobrzeżu Gdańskim. W ostatniej dekadzie wykryto szereg nowych stanowisk w Wielkopolsce, a pojedyncze ptaki w sezonie lęgowym nawet na Pomorzu Zachodnim i Gdańskim.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą, wymagający ochrony czynnej (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: D gatunek zagrożony z racji zmniejszania się liczebności populacji

BirdLife International: SPEC 3

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I

Konwencja Berneńska: załącznik II

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Znaczna część populacji krajowej tego dzięcioła występuje na obszarach chronionych, zwłaszcza licznie zasiedla parki narodowe: Biebrzański PN, Białowiecki PN, Bieszczadzki PN, Magurski PN, Karkonoski PN i PN Gór Stołowych oraz w PK Wysoczyzny Elbląskiej.

Rozwój i stan populacji

Wielkość europejskiej populacji dzięcioła zielonosiwego szacowana jest na 72 000–240 000 p. Najliczniej gatunek ten gniazduje w Rumunii (20 000–60 000 p.), w Niemczech (12 000–23 000 p.) i w Rosji (10 000–100 000 p.), dość liczna populacja zamieszkuje też obszar Białorusi (8000–12 000 p.). W latach 1970–1990 liczebność tego gatunku w Europie wykazywała nieznaczną tendencję spadkową. W tym okresie, sugerowano spadek liczebności kluczowych populacji w Europie, np. w Niemczech oraz Rumunii, choć jednocześnie podkreślano trudności w prowadzeniu monitoringu tego gatunku. W ostatnich kilkunastu latach obserwowano rozszerzanie arealu we Francji i Włoszech. Najważniejszym czynnikiem naturalnym regulującym liczebność populacji jest występowanie mroźnych i śnieżnych zim w szczególności dotyczy to populacji w północnych rejonach zasięgu.

W XIX w. rozmieszczenie dzięcioła zielonosiwego w obecnych granicach Polski było prawdopodobnie zbliżone do obecnego. Jego liczebność przypuszczalnie lokalnie malała w związku z wyrębem drzewostanów liściastych oraz ich zanikiem w dolinach rzecznych i na terenach zabagnionych na skutek osuszania. W pierwszej połowie XX w. był już mniej liczny niż w XIX w. Jednocześnie w niektórych okolicach – z racji dość skrytego trybu życia i stosunkowo krótkiego okresu aktywności głosowej – był prawdopodobnie pomijany w trakcie typowych eksploracji terenu. Od lat 80. trwa ekspansja na Śląsku, szczególnie zaznaczona na północy regionu, a od lat 90. nasiliło się rozprzestrzenianie w Wielkopolsce, pojedyncze ptaki w okresie lęgowych notowano nawet na Pomorzu Zachodnim. Ostatnio sygnalizowano także wzrost liczebności w Puszczy Białowieckiej i poszerzanie zasięgu w kierunku zachodnim na Warmii i wschodnich rubieżach Pobrzeża Gdańskiego. Znacząca

populacja dzięcioła zielonosiwego zasiedla tu obecnie Wysoczyznę Elbląską, choć jeszcze w latach 1989–1991, pomimo intensywnej penetracji terenu, nie był tu spotykany – pierwsze lęgi 1–2 p. wykryto w latach 1998–1999.

Populacja krajowa dzięcioła zielonosiwego szacowana jest na 2000–3000 p. Regionem najliczniejszego występowania jest Małopolska, gdzie gatunek licznie gniazduje np. w ostoi ptaków Pogórze Przemyskie (50–60 p.), czy w Bieszczadach (powyżej 20 p.). Dość licznie występuje też na Śląsku (400–500 p.) oraz na Podlasiu i Warmii z Mazurami. W obrębie łęgowisk na południu kraju najliczniej gniazduje w śląskich lasach nadodrzańskich odcinka Odry, w Sudetach oraz Karpatach i na Pogórzu Karpackim. Większe lokalne populacje na Śląsku występują na terenie Łęgów Odrzańskich i Grądów Odrzańskich (po 20–25 p.), w Karkonoszach (12–15 p.) i w Górach Stołowych (30 stanowisk). Na Kielecczyźnie, Mazowszu i Lubelszczyźnie dzięcioł zielonosiwy jest generalnie rzadki, ale na Roztoczu liczniejszy (ok. 20 p.). Na północnym wschodzie Polski najliczniej występuje na Podlasiu, np. w Puszczy Augustowskiej (25–30 p.), Puszczy Białowieckiej (30–35 p.) oraz w lasach nad Biebrzą (45–55 p.). Na Mazurach kluczowe łęgowiska obejmują Puszcę Borecką (15–20 p.) i Puszcę Romincką (11–14 p.). Zaskakująco licznie występuje na Wysoczyźnie Elbląskiej – skraj zasięgu, gdzie liczebność oceniono na 25–35 p. w 2004.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- utrata siedlisk w wyniku nadmiernej eksploatacji starych drzewostanów, przede wszystkim liściastych i ograniczania powierzchni starodrzewu;
- utrata siedlisk wynikająca z eliminacji z lasu martwych i obumierających drzew;
- utrata siedlisk żerowania w wyniku intensyfikacji gospodarki rolnej na obszarach otwartych, sąsiadujących z lasem
- utrata siedlisk żerowania i gniazdowania w wyniku eliminacji zadrzewień w dolinach rzecznych i przy zbiornikach wodnych, tworzonych przede wszystkim przez gatunki drzew o miękkim drewnie, na których dzięcioł zielonosiwy żeruje i często wykuwa dziuple.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- w starodrzewach liściastych zaniechać usuwania martwych i zamierających drzew, pozostawiać również wywroty i wiatrołomy;
- w drzewostanach liściastych i mieszanych w czasie zabiegów pielęgnacyjnych pozostawiać żywe drzewa z gatunków krótko żyjących, o miękkim drewnie (brzoza, osika);
- zachować stare drzewostany w parkach, dolinach rzecznych i zadrzewieniach śródpolnych oraz pozostawiać w nich martwe i zamierające drzewa;

- zachować mozaikę obszarów zalesionych i krajobrazu rolniczego przez objęcie takich terenów programami rolnośrodowiskowymi, promującymi ekstensywne rolnictwo, z niską chemizacją praktyk rolniczych, zachowujące zróżnicowany krajobraz rolniczy – z miedzami, starymi sadami, zakrzaczaniami i łąkami objętymi ekstensywnym wypasem.

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie stanowisk i liczebność krajowej populacji lęgowej;
- ekspansję gatunku na obszarze kraju
- preferencje siedliskowe;
- sukces lęgowy;
- przeżywalność;
- dyspersję w obrębie krajowej populacji lęgowej.

Monitoring

- coroczna ocena liczebności populacji lęgowej, na powierzchniach losowych rzędu 100 km², prowadzona metodą dwukrotnego kartowania ptaków terytorialnych w okresie przedlęgowym (pomiędzy 20 marca i końcem kwietnia – terminy obserwacji powinny być zróżnicowane regionalnie), z użyciem stymulacji magnetofonowej.

Największa aktywność głosowa tego dzięcioła przypada na godziny poranne i na 2–3 godziny przed zachodem słońca. W trakcie poszukiwania gatunku należy dążyć do wykrywania par ptaków, zaś przy większym zagęszczeniu populacji ważne są stwierdzenia równoczesne ptaków z sąsiadujących rewirów.

Bibliografia

BEBŁOT M. – dane niepublikowane.

BEDNORZ J. 2000. *Picus canus* (Gmel, 1788) – dzięcioł zielonosiwy. W: Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winięcki A. (red.) Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Poznań, s. 336.

BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.

BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.

BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. Cambridge, 160 s.

BOBROWICZ G. 1996. Projektowane parki krajobrazowe w dolinie Odry na Dolnym Śląsku. *Przeg. Przyr.* 7, 1: 3–24.

CENIAN Z., SIKORA A. 2003. Awifauna doliny rzeki Pasłęki. *Not. Orn.*, 44: 161–177.

CIERLIK G. 1992. Dzięcioł zielonosiwy *Picus canus*. W: Walasz K., Mielczarek P. (red.) Atlas ptaków lęgowych Małopolski. 1985–1991. Wrocław, s. 260–261.

CISAKOWSKI R. 1992. Metody umożliwiające określenie stopnia rozwoju lęgów dzięciołów (*Picinae*). *Not. Orn.*, 33: 303–311.

CRAMP S. (red.) 1985. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 4. Terns to Woodpeckers. Oxford, 960 s.

DYRCZ A. 1991. Dzięcioł zielonosiwy – *Picus canus* Gmel., 1788. W: Dyrz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. (red.) Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Wrocław, s. 294–296.

GOTZMAN J., JABŁOŃSKI B. 1972. Gniazda naszych ptaków. Warszawa, 284 s.

GÓRCEK G. 2000. Porównanie awifauny Puszczy Rominckiej na tle zmian środowiska na przestrzeni ostatnich 60–ciu lat. Praca magisterska. Zakład Ekologii UW, Warszawa, Msc.

GRAMSZ B., FLOUSEK J. 1998. Rozmieszczenie i liczebność ptaków lęgowych w Karkonoszach – Atlas Ptaków Karkonoszy 1991–1994. W: Geoekologiczne problemy Karkonoszy. Materiały z sesji naukowej w Przesiecu 13–15 X 1997. 2: 21–32.

GROMADZKI M., DYRCZ A., GŁOWACIŃSKI Z., WIELOCH M. 1994. Ostoje ptaków w Polsce. Gdańsk, 403 s.

KEMPA M., KOSIŃSKI Z. 2003. Ekspansja i pierwsze przypadki gniazdowania dzięcioła zielonosiwego *Picus canus* w Wielkopolsce. *Not. Orn.*, 44: 131–135.

KUNYSZ P. 1994. Awifauna lęgowa Parków Krajobrazowych: Pogórze Przemyskiego, Południoworoztoczańskiego i Puszczy Solskiej. *Badania Ornitologiczne Ziemi Przemyskiej.*, 2: 21–41.

MARTYKA R., SKÓRKA P., WÓJCIK J. D., MAJKA K. 2002. Ptaki Ziemi Tarnowskiej. *Not. Orn.*, 43: 29–48.

MIKUSEK R., DYRCZ A. 2003. Ptaki Gór Stołowych. *Not. Orn.*, 44: 89–119.

MIKUSIŃSKI G., ANGELSTAM P. 1997. European woodpeckers and anthropogenic habitat change: a review. *Vogelwelt*, 118: 277–283.

PISULA M. – dane niepublikowane.

PUGACEWICZ E. 1997. Ptaki Puszczy Białowieskiej. Białowieża, 290 s.

ROLSTAD J., ROLSTAD E. 1995. Seasonal patterns in home range and habitat use of the Grey-headed Woodpecker *Picus canus* as influenced by the availability of food. *Ornis Fenn.*, 72: 1–13.

SAARI L., SÜDBECK P. 1997. Grey-headed Woodpecker *Picus canus*. W: Hagemeijer W. J. M., Blair M. J. (red.) The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their distribution and Abundance. London, s. 442–443.

SIKORA A. – dane niepublikowane.

SNOW D. W., PERRINS C. M. 1998. The Birds of the Western Palearctic: Concise edition. Vol. 1. Non-Passerines Oxford, 1008 s.

STAJSZCZYK M. 2003. Awifauna Ziemi Brzeskiej. Brzeg, Msc.

STASZEWSKI A., CZERASZKIEWICZ R., JACKOWSKA A., OLEKSIK A. 2003. Przegląd ważniejszych obserwacji ornitologicznych na Pomorzu Zachodnim. W: Czeraszewicz R., Oleksik A. (red.) Ptaki wodno-błotne na Pomorzu Zachodnim. Wyniki liczeń w sezonie 2002/2003, ekologia i ochrona. Szczecin, s. 31–38.

- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- TUCKER G. M., HEATH M. F. (red.) 1994. Birds in Europe: Their Conservation Status. Cambridge, 600 s.
- WESOŁOWSKI T., CZESZCZEVIK D., MITRUS C., ROWIŃSKI P. 2003. Ptaki Białowieskiego Parku Narodowego. *Not. Orn.*, 44: 1–31.
- WINKLER H., CHRISTIE D. A., NURNEY D. 1995. Woodpeckers. A guide to the Woodpeckers, Piculets and Wrynecks of the World. Bodmin, 416 s.
- WITKOWSKI J., ORŁOWSKA B., RANOSZEK E., STAWARCZYK T. 1995. Awifauna doliny Baryczy. *Not. Orn.*, 36: 5–74.
- ZIELIŃSKA M. – dane niepublikowane.
- ZIELIŃSKI P. – dane niepublikowane.

Marek Stajszczyk, Arkadiusz Sikora